

תוכן עניינים

3	מבוא
4	חובת אמון
6	האיסור על קבלת טובת הנאה
11	חיוב האמון והאיסור על קבלת טובת הנאה בקודקס האזרחי
14	האם נכון לקבוע איסור גורף על קבלת טובת הנאה לכל חייבי האמון
16	דיון ומסקנות
21	סיכום
23	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

חובת האמון קיימת במערכות יחסים רבות המתאפיינות בפערים ברורים בין הצדדים ובשליטה של אחד על ענייניו של האחר. היא קיימת למשל ביחסי נאמן-נהנה, והנאמן חב בחובת אמון כלפי הנהנה. היא קיימת למשל ביחסי שולח-שלוח, והשלוח חב בחובת אמון כלפי השולח. היא קיימת ביחסי נושא משרה-חברה, ונושא המשרה חב בחובת אמונים כלפי החברה. היא קיימת במערכת יחסים של אפוטרופוס-חסוה, במערכת יחסים של בנק-לקוח, במערכת יחסים של עורך דין-לקוח, במערכת יחסים של מבטח-מבוטח, ובעוד מערכות יחסים רבות המתאפיינות בפערים בין הצדדים ובכך שצד אחד, שהוא הצד ה"חזק", שולט על ענייניו של האחר. חובת האמון לא קבועה כיום בחוק בצורה גורפת, אלא באופן פרטני לגבי מערכות יחסים ספציפיות. מלבד המקרים ומערכות היחסים שלגביהם נקבעה חובת האמון במפורש בחקיקה, הפסיקה החילה את חובת האמון גם במערכות יחסים נוספות שיש בהן פערים ברורים.

למרות שחובת האמון מוכרת מאוד ונדונה במקרים רבים ובמערכות יחסים רבות, אין עד היום הגדרה ממצה לחובת האמון, ואין גם הגדרה ממצה לגבי היקף המקרים שבהם היא חלה. אולם ישנה הסכמה על כך שלחובת האמון יש לכל הפחות שני יסודות בסיסיים, אשר חייבים להתקיים בצורה זו או אחרת בכל המקרים בהם חלה חובת אמון: א. איסור על ניגוד עניינים. ב. חובת גילוי. בצד האיסור על ניגוד עניינים, ואולי כחלק ממנו, עומד האיסור על קבלת טובת הנאה אצל מי שחב בחובת אמון, האמונאי. האיסור על קבלת טובת הנאה נקבע בחוקים מסוימים במפורש, כמו למשל בחוק הנאמנות¹ לגבי יחסי נאמן-נהנה, וכמו למשל בחוק השליחות² לגבי יחסי שולח-שלוח, אולם מכוח הפסיקה הוא חל גם במערכות יחסים נוספות בהן ישנה חובת אמון, והאיסור על קבלת טובת הנאה נתפס כתוצאה מתחייבת מקיומה של חובת אמון.

בעבודה אבחן את האיסור על קבלת טובת הנאה במערכות יחסים שונות בהן יש חובת אמון. בדיון שאערוך אצביע על הבדלים שונים בין מערכות היחסים השונות, ואראה כי למרות שהאיסור קיים באופן עקרוני בכל מערכות היחסים שבהן יש חובת אמון, הרי שבפועל האופן שבו הוא מיושם שונה מאוד בין מערכות היחסים השונות. ההבדלים קיימים לא רק באופן שבו בתי המשפט מיישמים את האיסור על קבלת טובת הנאה, אלא אפילו בהסדרים שקובע המחוקק. למשל, למרות שהאיסור על קבלת טובת הנאה קבוע גם בחוק השליחות וגם בחוק הנאמנות, הרי שרק בחוק השליחות קובע המחוקק כי הצדדים יכולים להסכים לוותר על האיסור, ואילו בחוק הנאמנות מדובר באיסור קוגנטי שלא ניתן להתנות עליו. או למשל, בחוק השליחות נקבע כי התוצאה של הפרת האיסור על קבלת טובת הנאה אצל השלוח היא כי הרווח וטובת ההנאה שהופקו יעברו לידי השולח, ואילו בחוק הנאמנות נקבע כי התוצאה של הפרת האיסור על קבלת טובת הנאה אצל הנאמן היא, ככלל, ביטול הפעולה שיצרה את טובת ההנאה, ומשמעות הדבר היא כי כאשר טובת ההנאה הגיעה לנאמן מצד שלישי הפעולה תבוטל וטובת ההנאה תשוב לצד השלישי. אטען כי לדעתי אפשר להסביר את ההבדלים השונים הקיימים לגבי האיסור על קבלת טובת הנאה בקיומן של שתי גישות עקרוניות ומהותיות בקשר למקורו של האיסור על קבלת טובת הנאה. לפי הגישה האחת, מקורו של האיסור על קבלת טובת הנאה הוא בחובתו של האמונאי לפעול אך ורק לטובת הנהנה. לפי הגישה השנייה, מקורו של האיסור על קבלת טובת הנאה הוא באיסור על התעשרות של האמונאי על חשבון הנהנה. אראה כיצד כל אחת מהגישות הללו באה לידי ביטוי במערכות יחסים אחרות, ואבהיר מדוע לדעתי כל אחת מהגישות הללו מובילה לתוצאות ולהסדרים שונים במערכת היחסים שבה

¹ חוק הנאמנות, תשל"ט-1979. (להלן: "חוק הנאמנות").

² חוק השליחות, תשכ"ה-1965. (להלן: "חוק השליחות").

היא חלה. לאור הדיון שאערך, אטען כי אין זה ראוי לקבוע איסור כולל וגורף על קבלת טובת הנאה אצל חייבי אמון, כפי שמוצע לעשות בקודקס האזרחי המתגבש.³

בפרק הראשון אדון בחובת האמון ובשני היסודות הבסיסיים שלה, האיסור על ניגוד עניינים וחובת הגילוי. בפרק השני אדון באיסור על קבלת טובת הנאה, כחלק מהאיסור על ניגוד עניינים, ואדון בהבדלים לגבי איסור זה בין חוק השליחות לבין חוק הנאמנות. בפרק השלישי אדון בהוראות הקודקס האזרחי המתגבש, ובאיסור הגורף המוצע בקודקס על קבלת טובת הנאה אצל חייבי אמון, ואבהיר את הקושי באיסור גורף שכזה לאור ההבדלים הקיימים בין מערכות יחסים שונות לעניין האיסור. בפרק הרביעי אדון בשאלה האם נכון לקבוע איסור גורף על קבלת טובת הנאה בכל מערכות היחסים, ואראה כי לפחות לפי המצב היום האיסור איננו שווה בכל מערכות היחסים, ואדגים את הטענה באמצעות דיון בחובת האמונים של נושא משרה בחברה. בפרק החמישי אציג את שתי הגישות העקרוניות הקיימות לדעתי במקורו של האיסור על קבלת טובת הנאה, אבהיר כיצד ההבדל בין הגישות מוביל לדעתי להבדלים מעשיים באופן שבו מיושם האיסור במערכות יחסים שונות, ואטען כי לאור ההבדלים הרבים והמהותיים אין זה ראוי לקבוע איסור גורף וכולל על קבלת טובת הנאה אצל חייבי אמון כפי שמוצע לעשות בקודקס האזרחי.

חובת אמון

חובת האמון מוכרת במשפט הישראלי במגוון רחב של מקרים. תכליתה של חובת האמון היא לצמצם פערים והבדלי כוחות בין שני צדדים.⁴ כאשר יחסים משפטיים בין שני צדדים מתאפיינים בפערי כוחות ברורים, חובת האמון המוטלת על ה"אמונאי" ביחס לנהנה מצמצמת פערים אלו.

חובת האמון נקבעה בחוקים מסוימים במפורש, לגבי מערכות יחסים קונקרטיות. היא נקבעה למשל באופן ספציפי בחוק הנאמנות, המטיל חובת נאמנות של הנאמן כלפי הנהנה,⁵ ובחוק השליחות המטיל חובת נאמנות של השלוח כלפי השולח.⁶ אולם היא גם מוכרת באופן כללי גם שלא מכוח הפסיקה, במערכות יחסים המתאפיינות בפערים ברורים. דוגמה לכך היא למשל בפסק הדין בעניין קוסוי,⁷ שבו קבע בית המשפט העליון את קיומה של חובת אמונים של נושאי משרה בחברה כלפי החברה, וזאת עוד בטרם עוגנה חובה זאת במפורש בסעיף 254 לחוק החברות.⁸

כך נאמר על ידי בית המשפט העליון בפרשת קוסוי:

"עקרון האמון הוא בעל תחולה רחבה. הוא חל בכל מקום שבו נתונים לאחד כוח ושליטה על זולתו... על-כן הוא חל ביחסי שלוח-שולח, שכן השלוח מפעיל שליטה על כוח ההתקשרות בשם השולח. בדומה חל עקרון האמון ביחסי אפוטרופוס-פסול-דין, שכן הראשון שולט בפעולותיו ובנכסיו של השני. מכאן גם החלתו של עיקרון זה ביחסים שבין יזם לבין החברה

³ הצעת חוק דיני ממונות, תשע"א-2011. (להלן: "הקודקס האזרחי").

⁴ עמיר ליכט, "חובת אמון – אימתי?", חובות אמון בדיון הישראלי (2016), 35.

⁵ סעיף 1 לחוק הנאמנות קובע: "נאמנות היא זיקה לנכס שעל פיה חייב נאמן להחזיק או לפעול בו לטובת נהנה או למטרה אחרת".

⁶ סעיף 8 לחוק השליחות קובע: "קיבל אדם עליו להיות שלוח, חייב הוא לנהוג כלפי השולח בנאמנות ולפעול בהתאם להוראותיו".

⁷ ע"א 817/79 אדוארד קוסוי נ' בנק י.ל. פויכטונגר בע"מ, (פורסם בנבו, 09.07.84), 253.

⁸ חוק החברות, תשנ"ט-1999. (להלן: "חוק החברות"). סעיף 254 לחוק החברות קובע: "נושא משרה חב חובת אמונים לחברה, ינהג בתום לב ויפעל לטובתה...".